me kusurlu olduğu, tahsil haya
sonra gözleri tamamen kapand
"kefîf, mekfûf, a'mâ, darîr", muht
tıbbî teşhislerinde isabetli görüşl
ya koyması sebebiyle de "basîr" la
anılır (Humeydî, s. 53). İbnü'l-Har
bir tahsil gördü. Kurtuba'nın ileri gelen ailelerinden Benî Zekvân kendisini himaye edip geçimini üstlenince tamamen ilme yöneldi. Edebiyat, şiir ve belâgatın yanı sıra tıp, astronomi, astroloji, felsefe ve mantık alanlarında derin bilgi sahibi oldu. Mantık ve felsefeye aşırı derecede ilgi duyan İbnü'l-Hannât'ın inançsız olduğu iddia edilerek baskı altında tutulması kişiliği üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı gibi Kurtuba'dan sürülmesine veya Kurtuba'yı terketmek zorunda bırakılmasına da yol açtı. İbnü'-Hannât'ın, bir süre Kurtuba'ya hâkim olan Şiî Hammûdî sülâlesine yakınlığı neticesinde Şiîlik'le itham edilmesi yüzünden veya Kurtuba'nın Fars asıllı yeni hâkimi Ebû Hazm Cehver'den korktuğu için kaçtığı da zikredilmektedir (İbnü'l-Ebbâr, I, 123).

İbnü'l-Hannât, 407'de (1016) Kurtuba'nın yönetimini eline geçirip 413 (1022) yılına kadar şehri yöneten Şiî Hammûdî hânedanıyla yakın ilişki içinde oldu; onlar için methiyeler yazdı. Bu dönemde kaleme aldığı şiirlerde Hz. Ali yanlısı ifadelere rastlanmaktaysa da kendisi gerçek bir Şiî olarak tanınmadı. Hatta bir ara Emevî Halifesi III. Hişâm Mu'ted-Billâh tarafından kâtip olarak da tayin edildi. 413'te (1022) Hammûdîler'den Kāsım b. Hammûd ile oğlu Muhammed el-Mehdî ve torunu Kāsım el-Vâsik Kurtuba'dan Cezîretülhadrâ'ya (Algeciras) sürüldü ve bu hânedan 450 (1058) yılına kadar burada yönetimi elinde bulundurdu. İbnü'l-Hannât, 431'de (1040) kendisine yapılan baskılara dayanamayıp Kurtuba'dan kaçarak Cezîretülhadrâ'ya gitti ve Muhammed el-Mehdî'ye sığındı; onun için methiye yazdı (İbn Saîd el-Mağribî, I, 121-122). Kurtuba'yı yöneten Emevî Veziri Ebû Hazm Cehver'in 435 (1043) yılında vefatı üzerine şehre dönmek ümidiyle Cehver için mersiye kaleme aldı ve yerine geçen oğlu Ebü'l-Velîd Muhammed'in yönetimini kutlayan bir mektup gönderdi. Ancak Kurtuba'ya dönme imkânı bulamadı. Hayatının son yılında Batalyevs (Badajos) emirliğine getirilen Ebû Bekir Muhammed el-Muzaffer b. Eftas'a emirliğini kutlamak üzere, "Veşyü'l-kalem ve halyü'l-kerem" (er-Risâletü'l-Mehrecâniyye) adıyla anılan (İbn Bessâm eş-Şenterînî, I, 443-445) edebî sanatlarla örülü uzun bir mektup

ABDÜLHAK b. ABDURRAHMAN

عبد الحق بن عبد الرحمن

bk. İBNÜ'L-HARRÂT

Hadis hâfızı ve fakih.

zir ve emîrlerin de bulunduğu söylenmektedir (a.g.e., I, 438; İbn Saîd el-Mağribî, I, 122).

Çok sayıda şiir yazan İbnü'l-Hannât'ın manzumelerinin bir divanda toplandığı kaydediliyorsa da (İbnü'l-Ebbâr, I, 122) bu eser günümüze ulaşmamıştır. Başta İbn Bessâm'ın *ez-Zahîre*'si olmak üzere biyografisine yer veren eserlerde şiir ve risâlelerinden örnekler bulunmaktadır. Zamanımıza intikal eden methiyelerinin çoğu Hammûdîler'den Ali b. Hammûd, Kāsım b. Hammûd ve Muhammed el-Mehdî ile ilgilidir (İbn Bessâm eş-Şenterînî, I, 437-453). Dönemin büyük şair ve ediplerinden olan yakın dostu İbn Şüheyd ile manzum ve mensur olarak yaptığı edebî atışmaların ve onun vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyenin bazı parçaları da kaynaklarda yer almaktadır.

İbnü'l-Hannât'ın Eftasîler'den Ebû Bekir Muhammed el-Muzaffer, Vezir Ebû Ömer İbnü'l-Bâcî ve İbn Dürrî (a.g.e., I, 437-453; İbn Saîd el-Mağribî, I, 123) gibi yöneticilere yazdığı mektuplar Arap edebiyatında sanatlı nesrin güzel örneklerindendir. Günümüze ulaşan şiir ve risâlelerinde ortaya koyduğu ciddiyet ve vakar, İbn Bessâm'ın şaire nisbet ettiği müstehcenliği (*ez-Zahîre*, I, 438) teyit eder nitelikte görünmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvit et-Tâncî), Kahire 1953, s. 53-54; İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zahîre*, I, 437-453; İbn Beşkûvâl, *eş-Sıla* (nşr. F. Codera), Madrid 1883, s. 640; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 77-78; İbnü'l-Kıftî, *el-Muhammedûn mine'ş-şu'arâ'* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Dımaşk-Beyrut 1408/1988, s. 461-463; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, Madrid 1886, I, 122-123; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 121-124; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 296, 483, 503; III, 263, 288, 610-611; H. Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siècle*, Paris 1953, s. 69, 86, 97, 127, 259, 282-283; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 20; Ahmed Îsâ, *Mu'cemü'l-etıbbâ'*, Beyrut 1982, s. 383-388; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 482; Ch. Pellat, "Ibn al-Hannāt", *EI²* (İng.), III, 786; Âzertâş Âzernûş, "İbn Hannât", *DMBİ*, III, 372-373.

RAHMİ ER

İBNÜ'L-HARRÂNÎ

(bk. KUŞEYRÎ, Muhammed b. Saîd).

İBNÜ'L-HARRÂT

(ابن الخرّاط)

Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî (ö. 582/1186)

Hadis hâfızı ve fakih.

Rebîülevvel 514'te (Haziran 1120) İşbîliye'de (Sevilla) dünyaya geldi. 510 (1116) ve 516'da (1122) doğduğu da söylenmektedir. Ezd kabilesine mensup olduğu için Ezdî nisbesiyle de anılmış olup muhtemelen babası marangozluk yaptığından İbnü'l-Harrât lakabıyla tanındı. İlk tahsilini İşbîliye'de yaparak Ebü'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed, İbn Berrecân diye bilinen Ebü'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdurrahman gibi âlimlerden hadis ve diğer dinî ilimleri öğrendi. Ebü'l-Kāsım b. Asâkir'den icâzet aldı; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den faydalandı. Ahmed b. Abdülmelik el-Ensârî'den kitap telifi ve dinî meseleleri çözme hususlarında metot bilgisi aldı. Lemtûnoğulları Devleti'nin yıkıldığı ve pek çok ilim adamının hayatını kaybettiği iç savaş yıllarında İşbîliye'den ayrılarak Bicâye'ye (Bougie) yerleşti ve ulucamide imam-hatiplik yaptı. Beytülmakdis hatibi Ali b. Muhammed el-Meâfirî, Ebü'l-Haccâc el-Belevî, Muhammed b. Ahmed b. Gālib el-Ezdî, Ebü'l-Abbas el-Azefî gibi âlimler onun talebesi oldu. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Ensârî kendisinden icâzet aldılar. Sûfîliğiyle de tanınan İbnü'l-Harrât'ın Medyeniyye tarikatının kurucusu Ebû Medyen ve diğer sûfîlerle dostluk kurup tarikata intisap ettiği belirtilmektedir.

581'de (1185) Murâbıt Devleti ileri gelenlerinden İbn Gāniye, Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbas Ahmed en-Nâsır adına halktan biat aldığı sırada İbnü'l-Harrât'ı kadılık makamına getirmişti. Bir müddet sonra idareyi ele geçiren Muvahhid Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr, İbnü'l-Harrât'ın önceki idareyle iş birliği içinde olduğunu düşünerek öldürülmesini istemişse de İbnü'l-Harrât Rebîülâhir 582'de (Temmuz 1186) Bicâye'de vefat etti. 580 (1184) ve 581'de (1185) öldüğü de söylenmekte, ancak Gubrînî mezar taşında ölüm tarihi olarak 582 yazıldığını kaydetmektedir (*'Unvânü'd-dirâye*, s. 44).

Hadis hâfızı, Mâlikî fakihi, edebiyatçı ve şair olan İbnü'l-Harrât yoğun siyasî hadiselerin ve kargaşanın hâkim olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen ilelü'l-hadîs, ensâb, lugat, şiir ve zühd konuların-

da pek çok eser kaleme almış, şiirlerinde zühd ve takvâyı işlemiş, kanaatkâr, iyilik sever ve güzel huylu bir kişi olarak tanınmıştır. Döneminde mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkan İbn Tûmert'e karşı koymuş, ileri gelen Muvahhidler'in onun bu konudaki desteğini alma çabaları sonuç vermemiştir.

Eserleri. 1. *el-Aḥkâmü'l-kübrâ fi'l-ḥadîs̱.* Belli başlı hadis kitaplarından derlenen ahkâma dair hadislerin senedleriyle birlikte kaydedildiği beş veya altı cilt hacminde bir eser olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 518) bulunmaktadır (ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 458). Esere İbn Bezîze *Şerḥu'l-Aḥkâmi'l-kübrâ* adıyla bir şerh, İbnü'l-Kattân ve İbnü'l-Mevvâk zeyil ve tekmile yazmış, İbn Abdülmelik de *el-Cemʿ beyne kitâbeyi İbni'l-Ḳaṭṭân ve İbni'l-Mevvâḳ ʿalâ Kitâbi'l-Aḥkâm li-ʿAbdilḥaḳ b. el-Ḫarrâṭ* adıyla bu iki eseri bir araya getirmiştir. 2. *el-Aḥkâmü'l-vüsṭâ min ḥadîs̱i'n-nebî ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem. el-Aḥkâmü'l-kübrâ*'nın muhtasarı olup senedler hazfedilmiş, hadisler fıkıh bablarına göre düzenlenmiştir. Fas Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 219/40) ve Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de (Hadis, nr. 291) nüshaları bulunan eseri Hamdî es-Selefî ve Subhî es-Sâmerrâî Zâhiriyye nüshasına dayanarak yayımlamıştır (I-IV, Riyad 1416/1995). İbnü'l-Kattân el-Mağribî *Beyânü'l-vehm ve'l-îhâmi'l-vâḳıʿayn fî Kitâbi'l-Aḥkam* (bk. bibl.) adlı eserinde *el-Aḥkâmü'l-vüsṭâ*'yı eleştirmiş, Zehebî'nin isabetli bulmadığı bu eleştirileri reddetmek üzere kaleme aldığı risâle *Kitâbü'l-Aḥkâmi'l-vüsṭâ*'nın baş tarafında (I, 5-46) *Naḳdü'l-imâm eẕ-Ẕehebî li-beyâni'l-vehm ve'l-îhâm* adıyla, ayrıca Fârûk Hammâde tarafından neşredilmiştir (Dârülbeyzâ 1408). 3. *el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyyetü'ṣ-ṣuğrâ eṣ-ṣaḥîḥa (el-Aḥkâmü'ṣ-ṣuğrâ)* (nşr. Ümmü Muhammed bint Ahmed, I-II, Kahire-Cidde 1413). Eser üzerine bazı şerh ve ta'likler yazılmış olup bunlardan Ebû Muhammed Abdülazîz b. İbrâhim el-Kureşî b. Bezîze ve Sadreddin Muhammed b. Ömer b. Mirhal el-Mısrî'nin çalışmaları zikredilebilir. Ebû Abdurrahman b. Akîl ez-Zâhirî her üç eseri şerhetmiş olup (Riyad 1983) bu kitabın Kuzey Afrika medreselerinde ve özellikle Sebte'de (Ceuta) ders kitabı olarak okutulduğu belirtilmektedir. 4. *Kitâbü't-Teheccüd (eṣ-Ṣalât ve't-teheccüd).* Temizlik konuları ile, farz ve nâfile namazlar ve bu namazları kılmanın faziletlerinin ele alındığı eser *eṣ-Ṣalât ve't-teheccüd* adıyla Âdil Ebü'l-Meâtî (Mansûre 1413/1992), *Kitâbü't-Teheccüd* adıyla Müs'ad Abdülhamîd es-Sa'denî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. İsmâil (Beyrut 1415/1994) tarafından yayımlanmıştır. 5. *Kitâbü'l-ʿÂḳıbe (ev el-Mevt ve'l-ḥaşr ve'n-nüşûr).* Eseri Ubeydullah Ebû Abdurrahman el-Mısrî el-Eserî (Tanta 1410/1990) ve Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut 1995) yayımlamıştır. 6. *Kitâbü Temcîdi'llâhi teʿâlâ ve taʿẓîmihî (et-Temcîd)* (Tanta 1413/1993). 7. *Kitâbü İḫtiṣâri İḳtibâsi'l-envâr (İḫtiṣârü'r-Rüşâtî, Muḫtaṣaru Kitâbi'r-Rüşâṭî fi'l-ensâb mine'l-ḳabâ'il ve'l-bilâd).* Aslı ile birlikte Emilio Molina López – Jacinto Bosch Vilá tarafından *el-Endelüs fî İḳtibâsi'l-envâr ve fi'ḫtiṣâri İḳtibâsi'l-envâr* adıyla neşredilmiştir (Madrid 1990). 8. *el-Cemʿ beyne'ṣ-Ṣaḥîḥayn (Cemʿu Ṣaḥîḥayn).* Bu çalışmada, Buhârî ile Müslim'in *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*'lerindeki hadisler senedsiz olarak ve *Ṣaḥîḥ-i Müslim*'in tertibine uygun şekilde bir araya getirilmiş olup eserin yazma nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 300), Nuruosmaniye (nr. 769, 770) ve Süleymaniye (Lâleli, nr. 395; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 172) kütüphanelerinde kayıtlıdır (ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 458). 9. *el-Muḫtaṣar (Muḫtaṣarü'ṣ-ṣıḥâḥ). Ṣaḥîḥ-i Buḫârî*'nin muhtasarıdır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 263; Sezgin, I, 126). 10. *Telḳînü'l-velîdi'ṣ-ṣaġîr (Telḳînü'l-mübtedî).* Hadise dair bu risâlenin Titvân'da yayımlandığı belirtilmektedir (*eṣ-Ṣalât ve't-teheccüd*, neşredenin girişi, s. 15). 11. *el-Câmiʿu'l-kebîr fi'l-ḥadîs̱. Kütüb-i Sitte, Müsnedü Bezzâr* ve diğer hadis kaynaklarından derlenen sahih ve sahih olmayan hadisleri ihtiva ettiği ve yaklaşık yirmi cilt hacminde olduğu kaydedilmektedir. 12. *el-Ḥâvî fi'l-luġa.* Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî'nin *Kitâbü'l-Ġarîbeyn*'ine benzediği ve on sekiz veya yirmi beş cilt olduğu belirtilmektedir (Gubrînî, s. 43).

İbnü'l-Harrât'ın kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Muʿtel mine'l-ḥadîs̱* (yaklaşık altı cilt), *el-Vâʿî fî ḥadîs̱i ʿAlî raḍıyallāhü ʿanh, Ġarîbü'l-Ḳur'ân ve'l-ḥadîs̱, el-Mürşid, ez-Zühd, Dîvânü Şiʿr, Muḫtaṣaru Kitâbi'l-Kifâye li'l-Ḫaṭîb el-Baġdâdî, el-Behce, et-Tevbe, Tehẕîbü'l-Meṭâlib, er-Reḳā'iḳ, Fażlü'l-ḥac ve'z-ziyâre, el-Enîs fi'l-emsâl ve'l-mevâʿiẓ ve'l-ḥikem min kelâmi'n-nebî ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem ve'ṣ-ṣâliḥîn, Muʿcizâtü'r-Resûl ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Harrât, *Kitâbü'l-Aḥkâmi'l-vüsṭâ min ḥadîs̱i'n-nebî ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem* (nşr. Hamdî es-Selefî – Subhî es-Sâmerrâî), Riyad 1416/1995, I, 5-46; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 52-64; a.mlf., *eṣ-Ṣalât ve't-teheccüd* (nşr. Âdil Ebü'l-Me'âtî), Mansûre 1413/1992, neşredenin girişi, s. 9-16; Dabbî, *Buġyetü'l-mültemis*, II, 508; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Muʿcib fî telḫîṣi aḫbâri'l-Maġrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1368/1949, s. 348; İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Beyânü'l-vehm ve'l-îhâmi'l-vâḳıʿayn fî Kitâbi'l-Aḥkâm* (nşr. Hüseyin Âyt Saîd), Riyad 1418/1997, neşredenin girişi, I, 171-237; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. F. Codera), Madrid 1887-89, II, 249-250; Nevevî, *Tehẕîb*, I, 292-293; Gubrînî, *ʿUnvânü'd-dirâye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1969, s. 43-44; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâ'*, XXI, 198-202; a.mlf., *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, IV, 1350-1352; Vâdîâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 209; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 256-257; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müẕheb*, II, 59-61; İbn Kunfüz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1971, s. 293 ve 3 nolu dipnot; İbnü'l-Kādî, *Ceẕvetü'l-iḳtibâs*, Rabat 1973-74, II, 469; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb*, III, 180; IV, 315; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 19, 20, 481, 483, 599, 911; II, 1437, 1996; *el-Ḥulelü's-sündüsiyye*, I, 546-547; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 155-156; Brockelmann, *GAL*, I, 457-458; *Suppl.*, I, 263-634; Sezgin, *GAS*, I, 126, 132, 142; Hacvî, *el-Fikrü's-sâmî*, II, 226-227; M. el-Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maḫṭûṭâti Ḫizâneti'l-Ḳaraviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399/1979, I, 234-236; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseysin, *Meẓâhirü'n-nehḍati'l-ḥadîs̱iyye fî ʿahdi Yaʿḳûbe'l-Manṣûri'l-Muvaḥḥidî*, Tıtvân 1403/1983, II, 70-81; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 47, 173, 178, 179, 180, 376, 381; Emilio Molina López, "el-Kitāb Iḫtiṣār Iqtibās al-Anwār de Ibn al-Ḫarrāṭ", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-88, s. 541-560; Muhammed Ali Hâirî-i Hürremâbâdî, "İbn Ḫarrâṭ", *DMBİ*, III, 408-409.

Ali Osman Koçkuzu

İBNÜ'l-HASAN en-NÜBÂHÎ

(bk. NÜBÂHÎ).

İBNÜ'l-HASÎB

(ابن الخصيب)

Ebû Bekr el-Hasen b. el-Hasîb el-Müneccim el-Fârisî (ö. 252/866'dan sonra)

Astrometeoroloji yorumcusu ve astrolog.

Hayatı hakkında İran asıllı olduğu ve uzun süre Kûfe'de yaşadığı dışında bilgi yoktur. İbn Tâvûs, diğer biyografi yazarlarından farklı biçimde onun künyesini Ebü'l-Hüseyin İbn Ebü'l-Hasîb, nisbesini de Kummî şeklinde vermektedir (*Ferecü'l-mehmûm*, s. 129). Batı'da Alkasin Filius Alkasit, daha yaygın bir kullanımla Albubather veya Alkasan adlarıyla ve La-